

COLONIȘTII GERMANI ÎN BASARABIA

Dr.hab. Elena PLOȘNIȚA

THE GERMAN COLONISTS IN BESSARABIA

The article is devoted to a topical but poorly studied theme in modern historical science – the role of German colonists in economy and cultural life of the Bessarabia. The author presents this theme on the basis of the temporary exhibition that was inaugurated in the showroom of the National Museum of Archaeology and History of Moldova. Thanks to the good relations established between the National Museum of Archaeology and History of Moldova and the Moldova Institute Leipzig, the two institutions with the assistance of the German Embassy in Moldova and other institutions have organized at the end of 2010 a great exhibition dedicated to the German colonists in Bessarabia for the period from the 19th century to 1940. The exhibition entitled “Pious and Hardworking People” consists of two parts and more than 150 items namely photographs, documents, medals and personal objects. The purpose of this exhibition was to show to the public one of the most important pages of history of Bessarabia – the German colonists, their life in the foreign country, occupations and traditions, their contribution to the development of the Bessarabia and promote cultural relations between German and Republic of Moldova.

O salutară și fructuoasă colaborare între Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei și Moldova-Institut Leipzig s-a concretizat în luna octombrie 2010 într-o amplă expoziție tematică intitulată sugestiv „Oameni cuvioși și harnici...” (Coloniștii germani în Basarabia). Mesajul expozițional a oferit vizitatorilor o privire panoramică asupra istoriei de 125 de ani a coloniștilor germani în sudul Basarabiei.

La organizarea valoroasei expoziții au participat Universitatea Liberă din Berlin, Fundația Friedrich-Ebert, Forumul Moldo-German, Arhiva Națională a Republicii Moldova, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Crearea expoziției a fost susținută de Ambasada Germaniei în Republica Moldova. Concepția științifică a expoziției a elaborat-o doctor habilitat Ute Schmidt, profesor la Universitatea Liberă din Berlin, iar design-ul a fost propus de profesorul Ulrich Baehr. Diverse categorii de piese – documente, imagini, carte, obiecte personale, materiale complementare etalate în expoziție au avut drept scop întregirea istoriei de 125 de ani, pe cât de bogată în evenimente, pe atât de zbuciumată, a coloniștilor germani în sudul Basarabiei, readucerea în memoria contemporanilor a unor personalități și fapte din viața comunității germane.

Inaugurarea expoziției a avut loc într-o atmosferă somptuoasă cu participarea publicului larg, dar și a numeroși diplomați și istorici din țară și străinătate. Ingo Rüdiger Isert, președintele Asociației germanilor din Basarabia în Stuttgart, a subliniat la vernisaj că „expoziția demonstrează existența unui trecut frumos” și a chemat la „construirea împreună a unui viitor frumos”. Ute Schmidt a menționat că istoria coloniștilor germani este prezentată ca o „istorie colorată ce are concordanță cu ziua de astăzi

Aspect de la expoziția "Oameni cuvioși și harnici..." (Coloniștii germani în Basarabia)

și reprezintă un simbol al legăturii coloniștilor și a urmașilor cu fosta lor patrie”. Gh. Postică, vice-ministrul Culturii, a remarcat faptul că „în trecutul nu prea îndepărtat, pe teritoriul Basarabiei a existat o importantă colonie germană care a contribuit esențial la dezvoltarea culturală și socio-economică a ținutului, dovadă a acestui fapt fiind și valorile culturale germane perpetuate în timp și moștenite de către noi, acestea reprezentând un prilej aparte pentru a promova o colaborare și mai strânsă între țările noastre”.

Expoziția a fost structurată în două capitole, reperle cronologice cuprinzând anii 1814-1940. Cel dintâi este unul fotodocumentar și reflectă colonizarea sudului Basarabiei, prezentând printr-o expunere ilustrativă, prin imagini și documente etapele de colonizare, întemeierea primelor sate germane în Basarabia – Hoffnungstal, Friedenstal, Alexanderfeld, rolul Comitetului de asistență socială pentru coloniștii din sudul Rusiei, creat la 1818, în procesul de colonizare. Compartimentele tematice ale capitolului ilustrează viața satului german în sudul Basarabiei, ocupațiile coloniștilor, inclusiv agricultura, comerțul și meșteșugul, viața spirituală și educația – religia, școala, morala, relațiile interetnice și mentalitatea. Culorile folosite pe fundal creează o ambianță potrivită și o relație de compatibilitate între text și imagine.

Primul capitol al expoziției se asociază cu o carte deschisă ce cuprinde multe imagini, text și fotografii. Anume fotografia a prezentat un interes documentar deosebit, plin de semnificație pentru istoria coloniștilor germani, datorită capacității ei de a fi captat realitatea ce poate fi privită și astăzi. Modul de expunere a asigurat o diversitate de text și culori, determinând o retrospectivă de ansamblu a istoriei colonizării sudului Basarabiei, neobositoare și interesantă. Circuitul expozițional se deschide cu niște compartimente tematice, în culoare verde, consacrate începutului colonizării sudului Basarabiei. Procesul acesta începe în anul 1813, după ukazul țarului rus Alexandru I, din 29 noiembrie 1813. Prin acest ukaz, țarul invita coloniștii germani să se stabilească în Basarabia, partea de est a Principatului Moldova, anexată la Rusia, după pacea de la București din 28 mai 1812, promițându-le pământ, libertate și diverse privilegii. Acțiunea de colonizare „a fost minuțios concepută și organizată; recrutarea însăși s-a făcut în baza unor condiții stricte, printre care cea de a poseda o meserie (pantofar, croitor, fierar, olar, țesător, zidar,

Interiorul unei locuințe germane, 1920

agricultor ș.a.), precum și de a se încadra într-un anume statut social (existența unei familii)”¹.

Colonizarea sudului Basarabiei s-a realizat în câteva etape. Primii coloniști au venit din Polonia, ei întemeind și primele localități – Tarutino și Borodino. Al doilea grup de coloniști s-a îndreptat spre Basarabia din sud-vestul Germaniei, cei mai mulți din Württemberg. Oferta lui Alexandru I a exercitat o mare putere de atracție pentru mulți locuitori din Württemberg. Motivele pentru emigrarea în masă din sud-vestul Germaniei au fost de natură politică, economică sau religioasă. Alți coloniști au sosit în Basarabia din partea franceză a Elveției și din Alsacia. Țarul rus a promis tuturor coloniștilor scutirea de toate impozitele și obligații pe o perioadă de 10 ani, o sumă de 270 de ruble pentru stabilirea la locul nou, destinată familiilor sărace, un teren agricol de 60 de desetine în proprietate permanentă pentru fiecare familie, câte cinci kopeici zilnic fiecărei persoane pentru alimentare până la prima recoltă de cereale. Coloniștii erau eliberați de recrutare și încartiruire militară, aveau dreptul să-și construiască biserici conform credinței și să-și promoveze tradițiile religioase. În pofida privilegiilor și asistenței acordate pentru construcția de case, condițiile de viață pentru coloniștii germanii, mai ales în primele două decenii, s-au dovedit a fi destul de anevoioase. Frigul, foamea, epidemiile au luat viața multora dintre ei.

Un rol important l-a jucat Comitetul de asistență socială pentru coloniștii din sudul Rusiei, menit să-i recepționeze pe germanii care se mutau în Basarabia și să le asigure respectarea juridică a privilegiilor și facilităților oferite de statul rus. Acest comitet înlesnea, de asemenea, relația coloniștilor cu oficialitățile ruse. El a fost înființat în 1818 la Chișinău, iar

¹ Luminița Fassel, O istorie de 126 de ani: germanii din Basarabia. În: Patrimoniul, 1991, nr.3, p. 15.

funcționarii lui erau, la început, remunerați de stat. Din 1821, sediul acestui comitet se mută la Odesa. Un stand al expoziției a fost consacrat activității Comitetului, evocând evenimente din viața coloniștilor și unele probleme rezolvate de această instituție temporară.

În istoria formării comunității germane în Basarabia distingem două perioade: stabilirea și dezvoltarea coloniștilor sub administrația rusă (1814-1918) și evoluția comunității sub administrația română (1918-1940). În prima perioadă delimităm două etape. Cea dintâi durează până la 1871, când privilegiile promise de țarul rus sunt întocmai respectate. În acest an țarul rus Alexandru II, prin ukazul său din 4 mai, anulează vechile libertăți și privilegii, fiind dizolvat Comitetul de asistență socială pentru comunitatea germană din sudul Rusiei. Coloniștii au fost supuși serviciului militar obligatoriu, care în armata rusă dura de la 6 la 15 ani. Recrutarea militară obligatorie, pusă în aplicare începând cu anul 1874, a fost respinsă de către coloniști din motive religioase și percepută de ei ca o încălcare a promisiunilor făcute de Alexandru I. Începând cu 1881, coloniștii germani sunt obligați să-și ia cetățenia rusă, iar limba rusă devine limba de predare în școală. Toate acestea pun începutul de jure a rusificării coloniștilor germani. A urmat un val de emigrare din Basarabia, în special, în America.

În pofida condițiilor drastice, create de statul rus după 1871, populația germană era în permanentă creștere. Perioada anilor 1814-1871 este considerată în istoriografie ca „foarte favorabilă formării și evoluției comunității germane. Fiind scutită de impozite către stat și de recrutare militară, populația germană avansează numeric atât pe cale biologică, cât și pe cea a migrației neconținute. Datele statistice vin să ne demonstreze o ascendență remarcabilă a acestei populații: 1826 – 6 412 oameni; 1846 – 9 000 oameni; 1861 – 35 501 oameni”². Basarabia a fost colonizată cu 2 400 de suflete, creșterea ulterioară a acestei populații fiind în ascensiune, la 1940 atingând cifra de peste 93 422 persoane.

Marea majoritate a germanilor locuiau la sate. Un compartiment al expoziției, prin etalarea unor fotografii care surprind momente, fenomene semnificative din viața coloniștilor, diagrame, texte informative reflectă viața satului german în Basarabia și ocupațiile coloniștilor. Satele coloniștilor erau mari și frumoase, cu străzi largi, de-a lungul străzilor creșteau arbori de salcâm și uneori în mijlocul lor se afla o apă curgătoare. Numele localităților oglindesc năzuințele spirituale ale coloniștilor, cum ar fi

Gnadental – Valea clemenței, Hoffnungstal – Valea speranței, Friedenstal – Valea păcii. Din 1818 autoritățile ruse acordau așezărilor coloniștilor denumiri în memoria războiului din 1812 – Tarutino, Borodino, Leipzig, Arzis, Teplitz. Călătorii străini și locuitorii băștinași erau surprinși de ordinea, organizarea și curățenia ce domnea în localitățile coloniștilor. Unul dintre coloniștii germani, bunăoară, Aloys Schertzing, emigrat încă în 1804 la Sankt Peresburg, în 1822, împreună cu Ignaz Lindl, se stabilește în sudul Basarabiei. Aloys a conceput planul localității Sărata în formă de cadran de ceas și a gestionat colonizarea localității împreună cu arhitectul Edwgard de Pott.

Agricultura a fost sursa de bază ce asigura existența coloniștilor germani din Basarabia. Principalele produse cultivate erau cerealele, oleaginoasele, leguminoasele, produsele viticole, precum și creșterea cailor și bovinelor. Printre primii coloniști germani se aflau nu numai agricultori, dar și mulți meșteșugari. În unele din localități ei au format ateliere industriale care produceau instrumente și utilaje pentru necesitățile gospodăriilor agricole. Vestite pentru calitatea lor erau căruțele coloniștilor, fabricate în localitățile Teplitz, Alt-Postal și Wittenberg.

În populația Basarabiei germanii reprezentau o mică minoritate de aproape 3 la sută. Între germani și etniile conlocuitoare au existat totdeauna relații de bună vecinătate. Căsătoriile mixte între germani și alte etnii din Basarabia aproape că nu se practicau din cauza barierei lingvistice și religioase. Familiile coloniștilor erau numeroase, divorțuri aproape că nu existau.

Biserica și religia au avut o importanță majoră în viața obștească a coloniștilor germani. Rolul bisericii a fost în Basarabia nu numai confesional, dar și educativ, cultural prin organizarea învățământului primar, prin instruirea în limba germană, prin păstrarea tradițiilor. Marea majoritate a germanilor erau luterani, un număr foarte mic – catolici. Principiile morale de care se conduceau coloniștii erau evlavie, sârguința, modestia. Biserica promova

Clădirea administrației locale a localității germane Tarutino, 1910

² Ion Stratulat, *Coloniile germane din sudul Basarabiei*. În: Tyragetia, 1997, nr. IV-V, p.235.

un sistem de protecție socială finanțată în special prin donații din partea membrilor comunității.

Expoziția propune vizitatorilor diverse materiale privind sistemul de învățământ al coloniștilor. Sistemul școlar al germanilor a avut un impact la nivelul întregii Basarabii. Cota analfabeților printre germani în secolul al XIX-lea era de doar 2%. În fiecare localitate a coloniștilor exista școală primară. Colonia germană Arzis a fost întemeiată în 1816 de 95 de familii de imigranți din Prusia și Polonia. Populația era în permanentă creștere, în 1870 atingând cifra de 760 de bărbați și 707 de femei, iar în 1900 în localitate erau 287 de elevi. Școala primară a jucat un rol important în dăinuirea limbii și culturii germane în Basarabia. În coloniile germane era dezvoltat și învățământul secundar. Astfel, la Sărata, în 1844, a fost deschisă „Școala Werner”, fondată de Christian Friedrich Werner. Acesta a fost primul colegiu pedagogic pentru profesori din sudul Basarabiei și cel mai vechi colegiu pedagogic din întreg Imperiul Rus. În 1908 la Tarutino a fost deschisă o școală de băieți, anterior în 1906 fusese deschisă o școală pentru fete. Limba de predare era limba rusă. Menționăm că Școala Werner „accepta la studii doar băieți și îi pregătea pentru cariera de învățător, în timp ce Liceul de băieți din Tarutino și-a propus facilitarea accesului absolvenților la instituțiile de învățământ superior, iar liceul de fete – stimularea instruirii fetelor. Din motive practice, studierea la Liceul de fete era orientată spre exercitarea ulterior a funcției de învățătoare, deoarece la Școala Werner din Sărata, la început fetele erau admise doar la ciclul primar”³. Astfel, coloniștii germani au avut un sistem de instruire bine structurat și au atins un nivel de instruire cu mult mai înalt decât alte etnii din Basarabia.

Declanșarea Primului Război Mondial a înrăutățit condițiile de existență a comunității germane. Viața culturală a germanilor a fost paralizată din cauza interdicției oficiale de a folosi limba germană în public, în biserică și chiar la înmormântări. În anii războiului, germanii basarabeni au fost înrolați în armata rusă care lupta împotriva Germaniei. Deși au fost loiali statului rus, ei au fost suspectați de colaborare cu germanii. Guvernul rus a ordonat în 1915-1916 exproprierea și deportarea lor în Siberia. Evenimentele din 1917 au împiedicat aplicarea acestor măsuri.

Un interes aparte a prezentat compartimentul expoziției dedicat perioadei interbelice în viața coloniștilor germani. Este necesar să subliniem faptul că reprezentății germanilor au salutat unirea Basarabiei cu România în anul 1918 și au solicitat de la statul român să anuleze Legea rusă de expropriere, ceea ce s-a și realizat la 6 octombrie 1919 printr-

un decret regal. În urma reformei agricole din 1921 ce prevedea exproprierea loturilor mai mari de 100 hectare, germanii au pierdut 16 la sută din proprietățile funciare.

Pentru reprezentarea intereselor culturale și politice ale germanilor din Basarabia, în august 1920 a fost format Consiliul Popular German pentru Basarabia. Începând cu 1919 și până în 1937, minoritatea germană a fost reprezentată în Parlamentul de la București. În expoziție sunt expuse fotografii ce înfățișează comuna Alexanderfeld II în care, în 1930, locuiau 618 locuitori, dintre ei 572 de germani. Este prezentată o informație largă despre viața acestui sat, inclusiv școala, biserica, diverse diagrame și scheme. O altă fotografie prezintă un eveniment din Tarutino – demnitari la primărie de Ziua națională a României, 10 mai 1934. Printre ei îi găsim pe primarul german A. Erdmann, ministrul român Gheorghe Tătărescu. Ultimul, vorbind la Tarutino în fața germanilor, spunea: „Este dorința noastră ca în România mare, care este nu doar mare, dar și corectă și toleranță, să vă păstrați obiceiurile strămoșești, limba și credința dumneavoastră; dorim să vă păstrați școlile acolo unde vi s-a luminat mintea; dorim să vă păstrați bisericile dumneavoastră în care vi s-au consolidat sufletele”.

Presa în limba germană se lansează tocmai în perioada interbelică: în 1919 apare primul ziar propriu *Deutsche Zeitung Bessarabiens*, iar în 1920 – *Deutscher Volkskalender fur Bessarabien*, ambele tipărite la Tarutino. Germanii aveau și librăriile lor, înființate încă în secolul al XIX-lea la Sărata, Klostitz, Tarutino, Arzis. Principalul furnizor de carte era Odesa, cel mai important centru de cultură germană din sudul Rusiei. În 1922 coloniștii germani au reușit să creeze Muzeul Societății coloniștilor germani din Basarabia (Museumverein der Deutschen Kolonisten Bessarabiens), urmele căruia se vor regăsi în organizarea în 1952 la Stuttgart a Muzeului regional al nemților basarabeni (Heimatismuseum der Deutschen aus Bessarabien).

Semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov la 23 august 1939 a însemnat pentru coloniștii germani începutul strămutării. În septembrie 1940 a fost creată Comisia germano-sovietică care avea drept scop organizarea strămutării coloniștilor. Până la sfârșitul lunii octombrie 1940 a fost încheiată strămutarea a 93 500 de germani din Basarabia. Astfel s-a încheiat istoria zbuciumată a coloniștilor germani în Basarabia.

Primul capitol al expoziției se încheie cu prezentarea unor aspecte din viața urmașilor coloniștilor germani, evidențiindu-se rolul lor în realitatea contemporană a fostelor colonii germane. Urmașii coloniștilor germani din Basarabia vizitează permanent fosta patrie. Asociația germanilor din Basarabia organizează regulat călătorii în fosta patrie și sprijină numeroase proiecte sociale în spitale,

³ Valentina Cirtoagă, *Învățământul secundar în coloniile germane din Basarabia*. În: *Tyragetia*, 2004, nr. XIII, p. 139.

aziluri de bătrâni și școli. Cu sprijinul germanilor, în 1995 a fost renovată biserica din Sărata, în 2002 biserica din Albota.

Al doilea capitol al expoziției, însumând piese autentice – carte, documente, fotografii, obiecte personale – readuce în memoria contemporanilor unele personalități ale comunității germane din Chișinăul epocii moderne. În secolul al XIX-lea la Chișinău a existat o comunitate germană de circa 1 000 de persoane care a reușit să creeze și o Asociație culturală. Capitolul doi al expoziției, construit doar pe baze de piese autentice, a fost amplasat în centrul sălii expoziționale. Piesele de rezistență ale acestui capitol sunt cele memoriale cu o deosebită valoare emoțională, cum ar fi două monograme ce au aparținut lui C. Schmidt, un însemn al primarului, donație din partea comunității evreiești din Chișinău. Nu mai puțin importantă este scrisoarea de gratitudine, semnată de C. Schmidt și adresată lui A. Bernardazzi în legătură cu contribuția acestuia la deschiderea conductei de apă la Chișinău în 1892. Vizitatorii au avut posibilitatea să admire și imaginile de odinioară prezentate în carte poștală ilustrată ale clădirilor, astăzi monumente de istorie și cultură, edificate în perioada președinției lui C. Schmidt în Duma orașenească. La loc de cinste se află și fotografia de epocă – Membrii Dumei orașenești împreună cu C. Schmidt, realizată la Chișinău, în 1897.

Carl Schmidt a fost ales primar al Chișinăului în ședința Dumei orașenești din 20 septembrie 1877⁴. A stat la cârma orașului până în 1903. Despre C. Schmidt, în calitatea lui de primar, au scris mult contemporanii lui, menționând că „orice opinie nu am avea despre C. Schmidt, trebuie să recunoaștem că în persoana lui și pe timpul lui, orașul Chișinău era unul dintre cele mai norocoase având un reprezentant al germanilor în fruntea conducerii orașului. C. Schmidt era un om ideal de cinstit și corect”⁵. Un interes aparte au stârnit diversele categorii de piese despre viața și activitatea remarcabilului muzeograf și cercetător Franz Ostermann. Fotografii, scrisorile, publicațiile lui constituie un vast și bogat material documentar. Colecția de păsări, naturalizată de F. Ostermann, a ocupat un loc important în expunere și nu a trecut neobservată de publicul vizitator.

Materialele expuse sub genericul „Oameni cuvioși și harnici...” au constituit cadrul adecvat pentru mai multe manifestări culturale și științifice adresate specialiștilor și publicului larg. Astfel, chiar în ziua deschiderii expoziției, Moldova-Institut Leipzig, în colaborare cu alte instituții, a organizat o dezbatere publică cu tema „Migrație și multiethnicitate în trecut și în prezent”. La manifestare au participat oameni de cultură și știință din Republica Moldova și Germania, printre ei numărându-se dr. Klaus

Bochmann, președintele Moldova-Institut Leipzig, Igor Corman, președintele Forumului Moldo-German și al Comisiei pentru Politică Externă și Integrare Europeană, Parlamentul Republicii Moldova, dr. Vasile Dumbravă, dr. Igor Șarov, dr. Ute Schmidt, Universitatea Liberă din Berlin ș.a.

Expoziția „Oameni cuvioși și harnici...” (Coloniștii germani în Basarabia) a fost una organizată cu inspirație și har. Ea a atras un public numeros, interesat de fenomenul comunității germane în sudul Basarabiei sau pur și simplu de istoria Basarabiei, una din paginile căreia a fost scrisă de coloniștii germani. Succesul expoziției a permis itinerarea ei și în alte localități ale republicii. Primul popas s-a făcut la Comrat. Expoziția a fost însoțită de un elegant pliant cu text bilingv – rusă și română, de o publicație informațională agreabilă în trei limbi – germană, română, rusă și de un afiș. În perioada funcționării expoziției a fost realizat un sondaj de opinie. Marea majoritate a celor intervievați au înțeles mesajul expozițional, au apreciat efortul creatorilor expoziției și au ținut să sublinieze semnificația și necesitatea acestei expoziții. Tematica prezentată a fost catalogată ca fiind una ”de mare interes în epoca globalizării și a uniformizării, în așa numitul „multiculturalism”, este o temă de istorie care merită să o cunoaștem”. Potrivit altei opinii, „coloniștii germani au lăsat urme adânci în Basarabia. Sunt de admirat urmașii lor care vin în satele strămoșilor și ajută astăzi școlile și spitalele. Organizarea acestei expoziții și existența Muzeului la Stuttgart ne demonstrează cum nemții țin la memoria lor”. Un student afirmă că „această expoziție este istoria noastră pe care trebuie să o studiem și să o cunoaștem”. Un pensionar cu nostalgie scrie: „păcat că nu mai există această comunitate germană astăzi. Ea dădea localnicilor exemple bune de urmat în toate domeniile vieții, iar expoziția merită a fi vizitată”.

Monograma lui Carl Schmidt, primar al Chișinăului în perioada 1877–1903

⁴ ANRM, F.88.inv.1, d.2062, f.13.

⁵ ANRM, F. P-2983, inv.1, d.47, f.20.